

Сучасні особливості фінансового забезпечення сільського господарства

В статті розглянуто сучасні тенденції фінансового забезпечення сільського господарства, виділено комплекс проблем щодо задоволення потреб галузі в кредитних ресурсах та визначено напрямки активізації процесів по їх залученню.

фінансове забезпечення, кредитування, банківське кредитування, сільське господарство, державне регулювання, кооперація, кредитні спілки

Сфера сільського господарства є особливою складовою господарського комплексу країни. Ця особливість формується системою чинників, що узагальнюють як віддачу так і вплив на всю економіку України зазначеної сфери у вигляді джерела ресурсів для значної кількості суміжних галузей, у вигляді споживача результатів праці, сформованих іншими галузями, у вигляді сателіта, що, за реалізації сприятливих сценаріїв, забезпечує виконання значного обсягу соціальних функцій, які за своєю природою повинні належати державі. Рівень розвитку аграрної сфери в нашій країні, її виробнича структура безпосередньо визначає розвиток сільських територій, рівень життя значної частини населення України.

За своєю суттю аграрний сектор є ресурсомісткою сферою, яка, до того ж, характеризується значною тривалістю виробничого циклу та суттєвим періодом обертання коштів, який за окремими секторами господарювання сягає кількох років. Зазначене формує підстави для виділення стабільних джерел ресурсів, що визначало б забезпечення виробничого циклу на якісному, технологічно високому рівні. Одним із джерел таких ресурсів є банківське кредитування. Механізми задіяння такого джерела фінансування господарської діяльності знаходяться в центрі уваги багатьох науковців, практиків, фахівців з державного управління. Зокрема, значне місце в своїх дослідженнях питанням кредитування сільськогосподарських підприємств приділяють такі вчені як В.М. Алексійчук, І.М. Барановський, О.Є. Гудзь, М.Я. Дем'яненко, П.М. Макаренко, Л.О. Мармуль, П.Т. Саблук, В.Г. Ткаченко, А.В. Чупис та багато інших. Існують напрацьовані методики кредитування сільського господарства, визначені важелі управління ризиками фінансово-кредитних установ та механізми здешевлення банківських кредитів для сільгоспвиробників і т.ін. Але питання залишається відкритим та потребує ефективного і якнайшвидшого вирішення.

© В.М.Попов, 2012

Метою статті є виділення проблем кредитування сільського господарства та обґрунтування напрямків його активізації в сучасних умовах з урахуванням чинників, що визначають особливості галузі та умови її розвитку.

В процесі розширеного відтворення на сільськогосподарських підприємствах всі засоби проходять три стадії: придбання (накопичення), виробництва і реалізації. Підвищення ефективності виробництва в аграрних підприємствах згідно з науково-обґрунтованими положеннями можливе лише за умови, якщо власні оборотні засоби авансовані в мінімальних розмірах, а позичені спрямовуються на створення сезонних запасів і витрат, забезпечують оптимальну структуру засобів сфери виробництва та сфери обігу. Своєчасне підключення позикових засобів до виробничого процесу усуває небезпеку його призупинення з причини відсутності фінансових ресурсів на придбання

основних і оборотних засобів.

Зважаючи на накопичений науковий та практичний світовий досвід розвитку фінансових відносин в аграрному секторі, подолання кризових явищ у сільському господарстві можливе при створенні дієздатної системи забезпечення його фінансовими ресурсами. Адже зміни, що відбуваються в аграрній сфері співпали в часі з періодом глибокої економічної кризи всієї економіки України. Дефіцит бюджету, інфляція, підвищення кредитних ставок, неплатежі підприємств негативно вплинули на всі сфери агропромислового комплексу. До того ж сільськогосподарські товаровиробники попали в жорсткі лещата цінового диспаритету, втратили канали збуту своєї продукції і придбання матеріально-технічних засобів. На результатах їх господарювання негативно позначилася низька купівельна спроможність населення. В результаті відбулося порушення обороту фінансових ресурсів сільського господарства по всіх основних напрямках: отримання виручки від реалізації виробленої продукції, залучення в галузь кредитів та інвестицій на комерційних засадах, отримання державної фінансової підтримки.

У сфері сільського господарства кредитні ресурси відіграють вирішальну роль: сезонний розрив між вкладенням і надходженням коштів, безперервність процесів відтворення, значна потреба в обігових засобах перетворюють кредит в основне джерело поповнення фінансових ресурсів [1].

Динаміка зміни обсягів банківського кредитування сільгоспвиробників є досить строкатою і тісно пов'язаною із врожайністю сільськогосподарських культур. При цьому на кредитній картині чітко відображаються негативні явища, що генерувалися світовою фінансовою кризою, які останніми роками привели до скорочення банківського кредитування за всіма сферами економіки. Такі тенденції пов'язані не тільки з поміркованою позицією банківських установ, а й зростанням вартості кредитних ресурсів [2].

Хоча заради справедливості слід зазначити зростання обсягів кредитування агроформувань в 2011 році та 2012 році. Це свідчить про зростання довіри комерційних банків до сільськогосподарського виробника у вигляді надання йому кредитів та впровадження різноманітних кредитних програм саме для аграрного сектору економіки. Окрім того позитивно на зростання обсягів кредитування вплинуло відшкодування витрат, які пов'язані із оплатою відсотків за користування кредитами банків [3].

Але, не дивлячись на зазначене, обсяги розміщених ресурсів в сільському господарстві далеко не відповідають потребам галузі. І цьому причиною є комплекс протиріч, що, на перший погляд, носять об'єктивний характер. До них відносять, по-перше, термін кредитування, який може впливати на формування ресурсної основи інвестування. Так, з огляду на специфіку галузі оптимальним (а в деяких випадках і мінімальним) таким терміном є п'ятирічний період. Банки ж, в основному надають кредити такого характеру на термін до трьох років з причини відсутності в сучасних умовах значних і стабільних довгострокових пасивів. По-друге, відсутність у більшості виробників ліквідної застави на противагу прагненню банківських установ забезпечити позику заставою, яка в разі перевищує суму самої позики. По-третє, досить часто важко передбачувана можливість фінансових втрат сільгоспвиробників через неврожай або негативну цінову кон'юнктуру і, в зв'язку з цим, висока ризиковість для кредитної установи співпраці з аграріями. Як вихідна з зазначеної є проблема, пов'язана із встановленням вищих, ніж в середньому по економіці кредитних ставок на противагу обмеженості рівня рентабельності і можливостей щодо сплати такої ціни кредиту позичальниками. По-четверте, відсутність належного страхового захисту ризиків природного характеру та доходів сільгоспвиробників, належного страхового захисту кредитних операцій. По-п'яте, наявність протиріч в обґрунтуванні розмірів позик, що пов'язане з відсутністю чітких критеріїв оцінки кредитоспроможності позичальника з урахуванням специфіки галузі прикладання кредитних ресурсів. Проблема ускладнюється слабкістю системи нормування оборотних коштів в сільськогосподарських підприємствах.

До переліку зазначених протиріч можна віднести залежність реалізації процедури компенсації частини кредитних ставок від наявності бюджетних ресурсів.

Діючим, як свідчать наведене вище, механізмом залучення ресурсів у галузь є часткова компенсація з державного бюджету процентних ставок за кредитами комерційних банків. Але, як правило, реально ним може скористатись тільки велике підприємство. Такий механізм має комплекс недоліків, що виражаються у витрачанні значних сум бюджетних ресурсів, які потрапляють не до сільгоспвиробників, а до власників комерційних банків; встановленні відсоткових ставок по сільськогосподарським кредитам, що перевищують допустимі в Європі в 3 – 4 рази, унеможлиблюючи їх погашення; можливості отримати кредити лише тими господарствами, які можуть надати прийнятну для банків заставу (частка таких господарств у загальній кількості є незначною); невідповідністю комерційним банкам дрібних кредитів, які приносять незначні доходи, але суттєво збільшують собівартість банківської діяльності; існуванні ризику, що власники банків можуть обрати інші пріоритети і зовсім відмовитися від кредитування аграрного сектора у разі виникнення привабливіших умов в інших секторах економіки [4].

Звичайно, такі протиріччя та проблеми є більш актуальними для виробників, площі земель яких обчислюються на сьогоднішній день не десятками тисяч гектарів, а для тих, які близькі до проблем сільських територій та, в значній мірі, приймають суттєву участь у їх розвитку, підтримці інфраструктури. Зазначене посилює необхідність вирішення питань фінансового забезпечення розвитку галузі.

Необхідність динамічного оновлення основних засобів в агропромисловій сфері, де знос їх сягає до 80%, а в окремих агроформуваннях і ще більше, а також відчувається гостра нестача сільськогосподарської техніки, оскільки тракторний парк за останні десять років скоротився майже наполовину, вимагає значних додаткових довгострокових фінансових ресурсів із застосуванням нетрадиційних форм і схем кредитування підприємств агропромислового комплексу. Особливо стала актуальною дана проблема у період фінансової слабкості сільськогосподарських підприємств та відсутності у них ліквідної застави [5].

Через незначні обсяги, короткостроковість та високу вартість кредитних коштів існуюча система кредитного забезпечення не дає можливості своєчасно й у повному обсязі забезпечити аграрні підприємства необхідними кредитними ресурсами. Оскільки для забезпечення неперервності поточного циклу виробництва аграрним виробникам необхідно нагромаджувати великі запаси матеріально-технічних ресурсів, то їм потрібні додаткові кошти у вигляді кредитів. Банки не ризикують вкладати гроші в сільське господарство України через непрогнозовану політику держави в цьому секторі. Заручниками ситуації виявилися аграрії, які не можуть залучити кредитні ресурси [6].

Але однією з найважливіших особливостей кредитування сільського господарства є формування механізмів гарантування повернення позик. Зокрема це стосується основного чинника, що, взагалі, формує можливість такого господарювання – землі.

В усьому цивілізованому світі земля є заставою під довгострокові, дешеві кредити для аграрного сектора. В Україні на сьогоднішній день існує мораторій на торгівлю сільськогосподарськими угіддями, забороняється внесення права на землю як частки до статутних капіталів господарських товариств, не дозволяється продаж або інші види відчуження земельних ділянок та паїв, що знаходяться у приватній власності.

Зазначені підходи формують невизначеність щодо подальшого розвитку галузі. Звичайно, забезпечення реалізації механізмів по продажу землі сприяло б вирішенню багатьох питань. Але особливість зазначеної галузі для України привело б, на нашу думку, до ще більшого поглиблення проблем та переведення їх в площину соціальних, що характеризувалися б згортанням будь-яких елементів, що формують сприятливе життєве середовище в сільській місцевості. Такі б процеси стали можливими через формування латифундій, які ніколи не були зацікавленими в розвитку сільських територій. Наслідок – повне знищення села. Окрім цього негатив чітко проявляється через формування

монополій та, як наслідок, погіршення характеристик продовольчої та економічної безпеки держави.

Оскільки іпотечні кредити надаються на довгостроковий період, будь-який банк, що забезпечує гарантію позики об'єктами нерухомості, хоче знати майбутню вартість цих об'єктів через п'ять або десять років. Але, оскільки критерії оцінки землі не визначено, складно або навіть не можливо передбачити вартість конкретного гектара землі в Україні. Відсутність вільного обігу землі, нестабільність законодавчих та політичних умов призводить до суттєвого зниження реальної ціни на землі сільськогосподарського призначення, а, отже, і вартості застави під кредит. Все це ускладнює відносини комерційних банків та аграрних підприємств з питання надання кредитів під заставу землі.

Звичайно, формування механізмів, які б давали можливість залучати ресурси в аграрну сферу через можливості формування цікавої для кредиторів застави, оцінка якої є досить чіткою, прозорою, а вартість в майбутньому прогнозованою вивела б основний засіб виробництва (землю) на якісно новий рівень використання за ефективністю та прагненням зберегти та покращити. Але при цьому повинне переходити право використання, а не право власності через задіяння особливих інституцій до яких можна віднести земельний банк.

Важливим завданням поліпшення фінансового забезпечення сільськогосподарських виробників є гарантування рівнодоступності державної підтримки, адже відомо, що доступ до окремих програм мають не всі товаровиробники: дрібні підприємства, фермерські господарства, індивідуальні виробники, як правило, обмежені в такому фінансуванні.

Одним із способів розв'язання цієї проблеми є підвищення ролі та значимості кредитних кооперативів та спілок, державних іпотечних банків, лізингових компаній та інших фінансово-кредитних установ.

Основними перевагами кредитних спілок є можливість отримання коштів підприємствам, для яких не доступні кредити комерційних банків внаслідок відсутності ліквідної застави, кредитної історії, складностей процедури оформлення тощо. Однак вітчизняні спілки не об'єднані в систему і майже не надають послуг підприємствам агросектору через законодавчі обмеження, крім цього, їх процентні ставки за кредитами все ще залишаються занадто високими для сільгоспвиробників.

Лізинг вигідний сільгоспвиробникам і виробникам техніки та переробним підприємствам, оскільки одночасно є засобом розвитку виробництва, реалізації техніки, застосування досягнень наукового-технічного прогресу.

Загальні втрати сільського господарства, пов'язані з нестачею та низьким технічним станом машин, становлять за витратами пального 10 – 12 %, за недобором урожаю – більш як 30 %, що оцінюють в 15 – 18 млрд. грн. За наближеними розрахунками, щорічні втрати зерна при збиранні становлять 8 – 10 млрд. грн.

Основними машинами аграрні підприємства забезпечені тільки на 45 – 65%, понад 90% з яких відпрацювали свій амортизаційний строк. У період з 1990 до 2009 рр. списання сільськогосподарської техніки збільшилося на 30 – 35%, її закупівля зменшилася в 10 – 20 разів. В Україні на 1000 га ріллі припадає 9,4 трактора, в Польщі – 93,3, Німеччині – 87,4, Франції – 68,7 [7].

Враховуючи, яка ситуація зараз склалася на кредитному ринку, то навряд чи для виробника сільськогосподарської продукції буде вигідно і водночас можливо профінансувати закупівлю техніки за допомогою кредиту.

Державні програми забезпечення технікою також є не зовсім ефективними, оскільки дуже мало коштів на них виділяється. Тому взяття необхідної сільськогосподарської техніки та обладнання на умовах лізингу є досить реальним способом поліпшити ситуацію матеріально-технічного забезпечення сільського господарства.

Одним з пріоритетних напрямків розвитку організаційних форм господарювання на селі, на нашу думку, повинні стати сільськогосподарські кооперативи, які об'єднали б

дрібних та невеликих виробників. Такі формування дали б можливість ефективно концентрувати зусилля не тільки у виробництві, переробці та реалізації продукції сільського господарства, а й у залученні капіталу та реалізації інвестиційних проектів через розширення можливостей щодо гарантування повернення позик та оптимізації процесу використання засобів, залучених на засадах лізингу. Та й можливості щодо формування ресурсів кас взаємодопомоги та кредитних кооперативів, діяльність яких обґрунтовувалась вище, за формування таких об'єднань розширюються.

Взагалі ж механізми фінансово-кредитного забезпечення сільського господарства розвинених країн ЄС свідчить про формування систем спеціалізованих установ, які реалізують системи пільгового кредитування. Зокрема, велику роль у сільському господарстві Нідерландів відіграє банк, який є другим за розміром у країні і організований як кооператив для обслуговування кооперативної системи АПК країни і забезпечує близько 90% банківського фінансування та кредитування сільськогосподарського виробництва. Умови видачі позичок встановлюються після аналізу діяльності кожного сільськогосподарського підприємства та переговорів банкіра з тим, хто бере кредит. Ставка відсотків дуже коливається і може бути змінена за період дії позички. Однак, за всіх цих умов кредит по суті є пільговим, оскільки банк підпадає під законодавство про кооперативи, що передбачає пільгове оподаткування та контролюється спілкою кооперативів [8].

Фінансування інвестицій у сільському господарстві Великобританії здійснюється головним чином за так званим перманентним кредитом – банкір і підприємець щорічно обговорюють ставку відсотка, розмір позички, вид заборгованості в залежності від економічного становища господарства.

Підводячи підсумки слід зазначити, що за роки незалежності у державі не було створено досконалого механізму кредитування села. Ця проблема вирішується незначною мірою тільки за рахунок часткової компенсації з державного бюджету процентних ставок за кредитами комерційних банків, причому лише для великих сільгоспвиробників, і не розв'язує її в комплексі. Специфікою кредитування невеликих господарств виступає те, що вони звертаються скоріше в будь-який кредитний союз, до партнерів або сусідів, ніж у комерційний банк. Це обумовлюється, як правило, більш простою процедурою одержання кредиту, незначними додатковими витратами або їхньою відсутністю взагалі, часто більш низькою ставкою по кредиту, а головне – не обов'язковістю кредитного забезпечення у вигляді застави. Для банків невеликі господарства також звичайно є менш важливими клієнтами, ніж великі сільськогосподарські підприємства, що беруть значні суми кредитів. Фінансування ж діяльності сільгоспвиробників, в основному, здійснюється за рахунок власних коштів, що є суттєвим гальмом розвитку галузі.

Основними ж напрямками активізації процесів залучення фінансових ресурсів в сільське господарство є: по-перше, формування чіткої визначеності в сфері земельних відносин, по-друге, формування системи спеціалізованих кредитних установ в аграрній сфері, по-третє, розвиток кооперації в сільському господарстві, по-четверте, удосконалення системи інституцій, щодо забезпечення лізингових відносин в досліджуваній сфері, по-п'яте, реалізація реальної державної підтримки не тільки великих сільськогосподарських виробників і т.ін.

Список літератури

1. Барановський І. М. Зарубіжний досвід кредитування сільськогосподарських товаровиробників / І. М. Барановський // Науковий вісник національного аграрного університету. – 2008. – № 119. – С. 236-240.
2. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
3. Матеріали офіційного сайту Національного банку України. – 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

4. Гончаренко В. Кредитна кооперація: збудуємо нову фінансову інфраструктуру села [<http://www.dt.ua/2000/2040/54301/>]
5. Прокопчук О.Т. Проблеми кредитного забезпечення сільськогосподарських підприємств / О.Т. Прокопчук // Матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих учених / УДАУ. - Умань: УДАУ, 2008. - В 2ч. - Ч.2. - С. 128-129.
6. <http://vkurse.ua/ua/business/kreditovat-apk.html>
7. Білоусько Я.К. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва / Я.К. Білоусько, В.О. Питулько, В.Л. Товстопят // Економіка АПК. – 2005. – № 5. – С. 30 – 35.
8. Аграрный сектор Нидерландов (дайджест) // Экономика сельского хозяйства России. – 1999. - № 2. – С.33.
9. Колотуха С.М. Кредитування сільськогосподарських підприємств як ефективне джерело інвестиційної діяльності / С.М. Колотуха, І.П. орейко // Економіка АПК. - 2009. - № 1. - С.89-96.

В.Попов

Современные особенности финансового обеспечения сельского хозяйства

В статье рассмотрено современные тенденции финансового обеспечения сельского хозяйства, выделено комплекс проблем относительно удовлетворения потребностей отрасли в кредитных ресурсах и определено направления активизации процессов по их привлечению.

V.Popov

Modern features of the financial providing of agriculture

The modern tendencies of the financial providing of agriculture are considered in the article, the complex of problems is selected in relation to satisfaction of necessities of industry in credit resources and directions activation of processes are certain on their bringing in.

Одержано 5.10.12